

ભાષાની સેવાને માટે અખૂટ ક્ષેત્ર પડેલું છે,
કામ કરનારા જોઈએ. આપણે ગુજરાતી ભાષાના
સંવર્ધન સારું જે કાંઈ બને એ કરીએ.

ભાષા યોગદાન:
ગુજરાતી ભાષાની પહેલી
ડિજિટલ ડિક્શનેરીના સર્જક
રતિલાલ ચંદરયા

છેલ્લાં આઠસોએક વરસોમાં ગુજરાતી શબ્દાર્થ કોશોની સારી એવી ઉપલબ્ધિ સાંપડી છે. શક્યતઃ પહેલો વહેલો શબ્દકોશ ઈ.સ.૧૨૮૦માં ઠક્કુર સંગ્રામસિંહે રચ્યાનું કહેવાય છે. એ પછીનો કોશ તે નર્મદનો 'નર્મ કોશ'. જો કે આ પછીના સમય ગાળામાં નાના મોટા બીજા અનેક કોશો પ્રકાશિત થયાનો ઇતિહાસ છે જ. જેમાં ગુજરાત વિદ્યાપીઠના 'સાર્થ ગુજરાતી જોડણી કોશ'નું સ્થાન આગવું ગણાય. હવે એકવીસમી સદીના ઈ-ફોર્મેશન ટેકનોલોજીના નવા પડાવમાં 'ગુજરાત વિદ્યાપીઠ' અને 'ગુજરાતી લેક્સિકોન ડૉટ કોમ'ના સંયુક્ત પ્રયાસથી આપણી ભાષાની પહેલી ડિજિટલ ડિક્શનેરી મળી છે તેનું શ્રેય રતિલાલ ચંદરયાને જાય છે.

ગુજરાતી ડાયસ્પોરિક યાદીમાં એક અવ્વલ નામ છે રતિલાલ ચંદરયાનું 'ભાષાની સેવાને માટે અખૂટ ક્ષેત્ર પડેલું છે- કામ કરનારા જોઈએ' આ વિધાનને વિશિષ્ટ રીતે જો કોઈએ સાર્થક કર્યું હોય તો તે માટે તેમનું નામ જોડવું પડે. આટલી બધી ગુજરાતી ડિક્શનરી ઉપલબ્ધ હોવા છતાં ઈ-ફોર્મેશન ટેકનોલોજીના આ આધુનિક યુગમાં ગુજરાતીઓ પાસે ડિજિટલ ડિક્શનેરી નહોતી આ ખોટ રતિલાલ ચંદરયાએ પૂરી કરી છે.

ગુજરાતી ભાષાના ઇતિહાસમાં ૧૩ જાન્યુઆરી ૨૦૦૬નો દિવસ સીમાસ્તંભ તરીકે ઓળખાશે. આ દિવસે રતિભાઈ ચંદરયા દ્વારા ગુજરાતી શબ્દકોશનો મહા પ્રકલ્પ www.gujaratilexicon.com વેબસાઈટ દ્વારા

સમર્પીત થયો. આ વિરાટ પ્રકલ્પ માટે 'સીમાસ્તંભ' શબ્દ પ્રયોગ એટલા માટે કરાય કે ભાષાનું મહત્ત્વનું અંગ- તેનો શબ્દકોષ ડિજિટલ સ્વરૂપે ૨૧મી સદીની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળે તેવા સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ કરાયો છે. જે ગુજરાતી ભાષાનો સહુથી મોટો ઓનલાઈન સ્રોત છે. કૉમ્પ્યુટર ઉપર માત્ર ક્લિક કરતા જ આપણી સામે લહેરાય છે શબ્દોનો મહાસાગર.

વિન્ડોઝ જેવી ગુજરાતી ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ 'ઉત્કર્ષ' તૈયાર કરી. ઈન્ટરનેટ આધારિત ગુજરાતી શબ્દકોશ તૈયાર કરવાની પહેલ કરવાવાળા પણ એકમાત્ર તેઓ જ છે.

જાણીને નવાઈ લાગશે કે રતિભાઈ મહાશાળાનું શિક્ષણ પામ્યા નથી તેમ છતાં સ્વપ્રયાસે માત્ર અને માત્ર મહાવરા થકી શબ્દરચના શાસ્ત્રને ક્ષેત્રે તેમણે અપ્રતિમ અને ગણનાપાત્ર કામ કરી બતાવ્યું છે. આપણે એમ પણ કહી શકીએ કે, ગુજરાત સરકાર કે ગુજરાત યુનિવર્સિટી કે ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદનું કામ રતિભાઈએ એકલા હાથે કર્યું છે. ભારતની બીજી ભાષામાં આવું કામ થયાના હજુ કોઈ સમાચાર જાણવા મળ્યા નથી.

કોઈને પ્રશ્ન થાય કે આ ડિજિટલ ડિક્શનેરીનું એવું તે શું મહત્ત્વ છે?

આ ડિજિટલ ડિક્શનરી સીડીના સ્વરૂપમાં છે. એટલે જેની પાસે ઈન્ટરનેટની સગવડ ન હોય તે પણ ઉપયોગ કરી શકે. આ સીડી/વેબસાઈટમાં આશરે ૨૫ લાખ શબ્દ છે અને એમાં સતત ઉમેરા થતા રહે છે. અંગ્રેજી શબ્દના ગુજરાતી અર્થ વિભાગમાં ૩૨ હજારથી વધુ શબ્દ છે. જ્યારે ગુજરાતી શબ્દના અંગ્રેજી અર્થ વિભાગમાં આશરે ૨૫ હજાર શબ્દ છે. આશરે દોઢ લાખ ગુજરાતી શબ્દના ગુજરાતી અર્થની સમજ આપવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત પાંચ હજાર વિરૂધ્ધ શબ્દ અને ૧૫ હજારથી વધુ રૂઢિપ્રયોગ એમાં છે.

ભાષા માટે વિવિધ જાતના ફોન્ટને કારણે ઝંઝટ ન થાય તે માટે ટેકનોલોજીના ઉપયોગથી 'યૂનિકોડ' નો ઉપયોગ કર્યો છે. આપણી નવી પેઢી ગુજરાતી વાંચનથી દૂર થતી જાય છે તેનું એક મહત્ત્વનું કારણ એ પણ છે કે એમને પુસ્તકો વાંચવાની ઇચ્છા હોય પણ શબ્દોના અર્થની ખબર ના હોય એટલે બહુ રસ ઋચિ ના વધે. યુનિકોડ પદ્ધતિ વપરાઈ હોય કોશનો ઉપયોગ કરનારને વાપરવામાં સરળતા સાથે શબ્દનો અર્થ પણ મળી જાય. ઓક્સફર્ડની ઈંગ્લીશ ડિક્શનેરી એ તો શબ્દકોશ માત્ર છે. જ્યારે અહીં તો એક ભાષામાંથી બીજી ભાષામાં, એજ ભાષામાંથી સાત પ્રકારના નવા પ્રયોગો ઉપયોગમાં મળી આવે છે.

જોડણી સાચી છે કે ખોટી તે સ્પેલ ચેકરથી જાણી શકાય અને સુધારી શકાય. આમ શબ્દના સાચા અર્થ તેમજ સાચી જોડણી એક સાથે મળી આવે. વીસ વરસની અથાગ મહેનતનું આ પરિણામ છે. તેમણે 'ગુજરાતી લેક્સિકોન' ના સર્જન દ્વારા આપણી ભાષાને ખૂબ મોટું જીવંતદાન દીધું છે.

ગુજરાતની જુદી જુદી યુનિવર્સિટીઓમાં મહાનિબંધો થાય છે પણ એની સૂચિ નથી મળતી એના કારણે ક્યારેક એક જ વિષય પર ૨-૩ મહાનિબંધો બને છે. રતિભાઈએ આ માટે પણ બીડુ ઝડપ્યું અને જયભિખ્ખુ સાહિત્ય ટ્રસ્ટના ઉપક્રમે શોધ નિબંધની સંદર્ભ સૂચિ તૈયાર કરવાનું કાર્ય ડૉ. પ્રસાદ બ્રહ્મભટ્ટ પાસે સંપન્ન કરાવ્યું.

ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં કલ્યાણકૃત શબ્દ છે. કલ્યાણકૃત એટલે સમાજને માટે કલ્યાણ કરનારા માણસ. પારકાના રજ સમાન ગુણોને ય તેઓ મેરુ સમાન ગણે છે. અને પોતાનો ગિરિ સમાન ગુણને રજથીય ઓછો ગણે છે. આ તેમના સ્વભાવની ખાસિયત છે.

૯૦ વર્ષની ઉંમરે પૂરો દિવસ રહેતી તેમની પ્રવૃત્તિઓનું કાર્યજોશ પ્રેરણા લેવા જેવું છે. રતિભાઈનો જીવનમંત્ર છે- સદા મોજમાં રહેવું, સુખેથી જીવવું અને બીજાને સુખેથી જીવવા દેવા. કાન અને આંખો એ ઉંમરની મર્યાદા રાખીને થોડો સાથ છોડવો છે. રતિભાઈ મેમ્બિનફાઈંગ્લાસ દ્વારા નિયમિત વાંચન તો કરે જ.

તેઓ કહે છે, માતૃભાષાનું મારા પરનું ઋણ ફેડવા આ કામ કર્યું છે. જે કાઈ આયુષ્ય બચ્યું છે તે માટે ગુજરાતી ભાષાના કામ માટે જીવવું છે.

વિશ્વના ૬૨ દેશોમાં તેમની ઔદ્યોગીક પ્રવૃત્તિઓનું વિસ્તરણ થયેલું છે. સમાજ પ્રત્યેનું ઋણ અદા કરવામાં પણ તેઓ એટલા જ તત્પર છે. રતિભાઈના પત્ની વિજયાલક્ષ્મીબહેનનું ૧૯૯૫માં નિધન થયું છે.

પૂરા વિશ્વમાં ફેલાયેલા ગુજરાતીઓ રતિભાઈ ચંદરયાના ઓશીંગણ રહેશે કારણ કે એમના પુરૂષાર્થ દ્વારા ગુજરાતી ભાષા ક્ષેત્રે કાંઈક અદકેરું કામ સંપન્ન થયું છે. કવિવર દલપતરામે કહેલું તે મુજબ, 'રૂઢી ગુજરાતી વાણી રાણીના વકીલ' બનવા રતિભાઈએ આહવાન કર્યું છે. ચાલો આપણે આપણી માતૃભાષાના સંવર્ધન માટે આપણાથી જે કાંઈ બને તે કરીએ.

ગુજરાતી
ડાયસ્પોરિક
યાદીમાં એક
અવ્વલ નામ છે
રતિલાલ ચંદરયાનું
'ભાષાની સેવાને
માટે અખૂટ ક્ષેત્ર
પડેલું છે- કામ
કરનારા જોઈએ'
આ વિધાનને
વિશિષ્ટ રીતે જો
કોઈએ સાર્થક
કર્યું હોય તો તે
માટે તેમનું નામ
જોડવું પડે.
આટલી બધી
ગુજરાતી
ડિક્શનરી
ઉપલબ્ધ હોવા
છતાં ઈન્ફર્મેશન
ટેકનોલોજીના આ
આધુનિક યુગમાં
ગુજરાતીઓ પાસે
ડિજિટલ
ડિક્શનેરી નહોતી
આ ખોટ રતિલાલ
ચંદરયાએ પૂરી
કરી છે.